

Roma'da Kamulaştırma ve 'Kamu Yararı' Kavramı, Ankara 1975, s. 2, 33-34; M. Tâhir b. Âşûr, *Mağâşidü's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Tunus 1978, s. 63-87; Hüseyin Hâmid Hassân, *Nazariyyetü'l-maşlaḥa fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Kahire 1981; M. Mustafa Şelebi, *Ta'îlîl'l-aḥkâm*, Beyrut 1981; İbrahim Kâfi Dönmez, *İslâm Hukukunda Kaynak Kavramı ve VIII. Asır İslâm Hukukçularının Kaynak Kavramı Üzerindeki Metodolojik Ayrılıkları* (doktora tezi, 1981), Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi; M. Takî el-Hakîm, *el-Uşûl'l-âmmeh li'l-fikhi'l-mukâren*, Beyrut 1983, s. 400-402; Vecdi Aral, *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları*, İstanbul, ts.; Abdülmecid et-Türkî, "Nazariyyetü'l-istişlâḥ 'inde'l-Gazzâlî", *Ebû Hâmid el-Gazzâlî: Dirâsât fi fikrihi ve 'aşrihi ve te'sirihi*, Rabat 1988, s. 275-290; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-İstişlâḥ ve'l-meşâliḥu'l-mürsele*, Dimaşk 1988; Fehmî M. Ulvân, *el-Kıyemü'z-zarûriyye ve mağâşidü't-teşrî'i'l-İslâmî*, [baskı yeri yok] 1989 (Matâbiu'l-hey'eti'l-Misriyyeti'l-âmmeh li'l-kitâb); Fazıl Hüs-nü Erdem, *İslâm Hukukunda Adalet Kavramı ve Olgusu* (doktora tezi, 1992), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 44-85; Ahmed Reysûnî, *Nazariyyetü'l-mağâşid*, Herndon 1995; M. H. Kerr, *Islamic Reform: The Political and Legal Theories of Muhammad 'Abduh and Rashid Rida*, London 1996; Kâşif Hamdî Okur, *İslâm Hukuk Metodolojisinde Münasebet Kavramı* (yüksek lisans tezi, 1997), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Wael b. Hallaq, *A History of Islamic Legal Theories*, Cambridge 1997; Ertuğrul Boyunkalın, *İslâm Hukukunda Gaye Problemi* (doktora tezi, 1998), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Abdurrahman Haçkalı, *Izzuddin b. Abdüsselâm'da Maslahat Nazariyesi* (doktora tezi, 1999), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; M. I. Dien, "Maslahah in Islamic Law: A Source or a Concept? A Framework for Interpretation", *Studies in Honour of Clifford Edmund Bosworth* (ed. I. R. Netton), Leiden 2000, I, 345-356; M. Saîd Ramazan el-Bütî, *Ḍavâbiḥü'l-maşlaḥa fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 2001; F. M. M. Opwis, *Maslahah: An Intellectual History of a Core Concept in Islamic Legal Theory* (doktora tezi, 2001), Yale University; Tuncay Başoğlu, *Hicrî Beşinci Asır Fıkıh Uşûlû Eserlerinde İlet Tartışmaları* (doktora tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ali Pekcan, *İslâm Hukukunda Gâye Problemi: Zarûriyyât-Hâciyyât-Tahsinîyyât*, İstanbul 2003, s. 117-280; Sami Erdem, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Hukuk Düşüncesinde Fıkıh Uşûlû Kavramları ve Modern Yaklaşımlar* (doktora tezi, 2003), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Chafik Chehata, "Logique juridique et droit musulman", *St.I, XXIII* (1965), s. 25; Ihsan A. Bagby, "The Issue of Maslahah in Classical Islamic Legal Theory", *International Journal of Islamic and Arabic Studies*, II/2, Bloomington 1985, s. 1-11; Tekin Akıllıoğlu, "Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler", *Amme İdaresi Dergisi*, XXIV/2 (1991), s. 3-15; Ferhat Koca, "İslâm Hukukunda Maslahat-ı Mürsele ve Necmeddin et-Tûfî'nin Bu Konudaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *İLAM Araştırma Dergisi*, I/1, İstanbul 1996, s. 93-122; Ignaz Goldziher, "Fıkıh", *İA*, IV, 605; R. Paret, "İstihsân ve İstişlâḥ", *a.e.*, V/2, s. 1217-1220; Ebûlulâ Mardin, "Mecelle", *a.e.*, VII, 433; Madjid Khadduri, "Maşlaḥa", *EP* (İng.), VI, 738-740; W. P. Heinrichs, "al-Tûfî", *a.e.*, X, 588.

İBRAHİM KÂFİ DÖNMEZ

MASMÜDE

(المصمودة)

Berberî kabilesi.

Berberîler'in Berânîs koluna mensup olup Masmûd b. Bernes b. Berr'in soyundan gelmektedir. Diğer Berberî kabilelerinden farklı olarak tarih boyunca iki küçük alt kolu hariç yerleşik hayat sürmüştür. Farklı isimler altında küçük kabilelere ayrıldığı için bu kabilenin tamamına Masmûde (Masmûdeliler) adı da verilmektedir. Masmûde, meşhur Berberî kabilelerinden Sanhâce ve Zenâteliler'le birlikte günümüzde Fas Krallığı'nın nüfusunu oluşturmaktadır ve Berberîler'in nüfus bakımından en kalabalık gurubudur. Zamanımızda daha çok Şuluh adıyla tanınan kabilenin anayurdu Mulviya nehriyle Atlas Okyanusu arasında kalan ve tarihte Mağrib-i Aksâ olarak bilinen bugünkü Fas Krallığı'nın kuzeybatı bölgesidir. Yaşadıkları coğrafi alan, Akdeniz sahilindeki Sebte'den (Ceuta) batıya doğru uzanan dağların arasında kalan boğazlardaki ovalar, Atlas Okyanusu sahilindeki vadilerin çevreleri, güneydeki Sûs bölgesine kadar uzanan Büyük Atlas ve Anti Atlas dağlarındaki kasaba ve köylerdir. Kabilenin önemli yerleşim yerleri Sebte, Bâdis, Miknâs, Dimnât, Sâle, Kûz, Ağmat ve Merakeş'tir. Bûne'de yaşayan Masmûdeliler de vardır. Kabile mensupları İdrîsîler, Fâtımîler, Murâbitlar, Muvahhidler, Hafsîler ve Merînîler zamanında devlet yönetiminde önemli görevler üstlenmişlerdir.

İslâmiyet'in ilk asırlarında, Akdeniz sahilleriyle Batı Afrika'daki ilk müslüman sultanlık olan Gâne arasındaki ticaret yollarının güvenliği Masmûde kabilesi tarafından sağlanıyordu. Başlangıçta daha ziyade tarım ve hayvancılıkla geçinen Masmûdeliler, özellikle X. yüzyıldan sonra Atlas dağlarının yüksek bölgelerine çekilerek buralarda inşa ettikleri sağlam kalelerin çevresinde yaşamaya başlamışlardır.

Masmûde kabilesi Gumâre, Bergavâta ve kabilenin genel adını taşıyan Masmûde adlı üç büyük kola ayrılmaktadır. Gumâre, kuzeyde Akdeniz sahilinden Sebû ile Vargla'ya kadar uzanan, özellikle Sebte ile Tanca arasındaki boğazlarda, Akdeniz ovalarında ve Rif dağlarının yükseklerinde yaşamıştır. Bergavâta, Sebû'dan Vâdi-ümürâbi'ye kadar olan bütün Atlantik ovalarını, Masmûde yurdunun merkezi

konumundaki Sûsülednâ veya Bilâdütâmesnâ denilen yerlerdeki Sâle, Azem-mûr ve Enfâ'yı yurt edinmiştir. Mağrib-i Aksâ'da VII. yüzyılda önemli bir güç olarak ortaya çıkan kabilenin bu kolu yaklaşık dört asır bölge tarihinde etkili olmuştur. Masmûde ise güneyde Vâdiümmürâbi'den Anti Atlas dağ silsilesine kadar olan bölgede ikamet etmiştir.

Kendi içinde küçük kollara ayrılan Gumâre'nin başlıca yerleşim yerleri Nukûr, Bâdis, Trtvân, Sebte ve Kasr'dır. VIII. yüzyılda Mûsâ b. Nusayr'ın bölge valiliği sırasında İslâmiyet'i kabul eden Gumâreliler'den askerî birlikler oluşturulmuş ve bunlar İspanya'nın fethinde kullanılmıştır. Gumâreliler, bölgede yaygın mezhep olan Mâlikî mezhebi dışında zaman zaman Sufriyye ve Şîa gibi mezheplere yönelmişler, içlerinden bazıları daha da ileri giderek yeni din icat etme yoluna gitmişler ve bu yüzden sapıklıkla itham edilmişlerdir. Gumâre kabilesi Muvahhidler'in Fas'a hâkim olmasının ardından onlara katılarak Sebte'nin 541'de (1146-47) ele geçirilmesinde görev almıştır. Sapıklıkla suçlanan Bergavâta ve Gumâre kabilesi mensupları Murâbitlar ve Muvahhidler tarafından acımasızca öldürülüp yurtlarına bedevî Araplar ve Zenâteliler yerleştirilmiş, hayatta kalanlar da başka yerlere sürülmüştür.

Masmûdeliler'in İslâmlaşması Ukbe b. Nâfi'in 62 (682) yılında Mağrib-i Aksâ seferiyle başlamıştır. Bu ilk seferin Masmûde üzerindeki tesiri Ukbe'nin geri dönüşü sebebiyle kısa sürmüş, Ukbe 88'de (707) Mağrib-i Aksâ'yı tekrar ele geçirmeye teşebbüs ettiğinde kendisi Der'â ve Tâfilâit'ı alırken oğlunu Sûs ve Masmûde yurduna sevk etmiştir. Masmûdeliler'e İslâmiyet'i öğretmek için yoğun gayret sarf edilmiş, ilk olarak kabilenin Bergavâta kolu Müslümanlığı kabul etmiştir. Büyük Atlas dağlarında yaşayan Masmûde kolu ise daha sonraki tarihlerde İslâmiyet'i benimsemiştir. İslâm'ın bölgede yayıldığı yıllarda sayı, güç ve dine bağlılık bakımından Masmûdeliler diğer kabilelerden daha üstün bir konumda olmuştur. *el-Muvaḥḥat*'ın râvilerinden Yahyâ b. Yahyâ el-Ley's'nin dedesi olan Tancalı Kesîr b. Veslâs b. Şemlâl el-Masmûdî, Târik b. Ziyâd'ın saflarında İspanya'nın fethine katılmıştır.

Mûsâ b. Nusayr idaresindeki Arap orduları Mağrib-i Aksâ'da Masmûdeliler'den çok sayıda asker toplamıştır. İlk dönemde Endülüs'e yerleşen Berberîler'in çoğunluğu Masmûde kabilesine mensup-

tu. I. Hakem zamanında (796-822) Şezûne (Sedona, Sidonia) ve Algeciras (el-Cezîretü'l-hadrâ) kadısı olan Abbas b. Nâsih el-Masmûdî bunların önde gelenlerindendir. Masmûdeliler ayrıca Portekiz'in güneyindeki Idanha a Valha, Üşbûne (Lizbon) Şenterîn (Santarem) ve Kulumriye (Coimbra) dahil birçok yeri yurt edinmiştir.

İdrîsîler'in çöküşü üzerine IV. (X.) yüzyılda müstakil hale gelen Masmûdeliler kendi seçtikleri "amgar" (şeyh) denilen reisleri tarafından idare edilmiştir. 449'da (1057) Sûs'taki Masmûdeliler'in desteğini alan Murâbîtlar Devleti'nin kurucusu Abdullah b. Yâsin Ağmat'ı ele geçirdi, daha sonra Yûsuf b. Tâşfîn 454 (1062) yılında burayı başşehir yaptı. Sanhâceliler'le Masmûdeliler'in birlikte hareket etmesini sağlayarak bunları Zenâte kabilesinin boyunduruğundan kurtardı.

Masmûdeliler, Muvahhid hânedanının kurulmasını sağlayan ve bir Masmûde kabilesi mensubu olan İbn Tûmert'in 515 (1121) yılındaki isyanına kadar Murâbîtlar'a tâbi idi. İbn Tûmert, Hezrece ve Hesküre gibi Masmûde'nin alt kollarını itaat altına alıp onlarla birlikte Lemtûneliler'e karşı savaştı. Sanhâceliler'in kumandasında savaşırlara katılan Masmûdeliler, Muvahhidler Devleti'nin kurucusu İbn Tûmert'e büyük destek vererek 519 (1125) yılından itibaren Murâbîtlar hâkimiyetine baş kaldırdılar ve sayı bakımından onlardan çok üstün oldukları için müstakil hareket etmeye başladılar. Yedi yıl süren savaşın ardından 541'de (1146) Fas şehri ni, bir yıl sonra da Merakeş'i ve kısa zamanda bütün Mağrib-i Aksâ'yı, İspanya'daki müstakil emirlikleri Murâbîtlar'dan alan çoğu Masmûde asıllı Muvahhidler, 547'de (1152) başlattıkları İfrîkiye seferini 553'te (1158) tamamlayarak tarihte ilk defa bütün Mağrib'i tek hâkimiyet altında topladılar. İspanya'da hristiyanların "Reconquista" adını verdikleri, Endülü's'ü müslümanlardan kurtarma hareketinin gecikmesinde etkili oldular. Bu arada Tunus'taki Mehdiye ve Ereğ'in (Alarcas) hristiyanlardan geri alınmasını sağladılar.

Bu kabilenin tarihte rol oynadığı en önemli hadise, Masmûde Devleti diye de adlandırılan Muvahhid hânedanının kuruluşunu sağlamasıdır. Bu sebeple 667'de (1269) Zenâte asıllı Merînîler hânedanı tarafından yıkılıncaya kadar Muvahhidler'in tarihi aynı zamanda Masmûdeliler'in tarihidir. Ebû Hafs el-Hintâtî'nin soyundan gelenlerin kurduğu Hafsî hânedanı da aslında Masmûde kökenlidir.

Muvahhidler'in 609'da (1212) İkâb (Las Navas de Tolosa) savaşında İspanya hristiyanlarına yenilmesi üzerine Masmûde, Mağrib-i Aksâ'da bağımsızlığını ilân eden Merînîler'in saldırısına uğradı. Atlas dağlarında yaşayan Masmûdeliler bu idarî boşluktan istifade ederek müstakil hale geldiler. Burada yaşayanlar, kuruluşunda faal olarak görev aldıkları Muvahhidler'in iktidarlarının ilk yarısı hariç tarih boyunca bölgeye hâkim iktidarların genelde baskısına uğramadılar. Sa'dî ve Filâlî hânedanları da günlük bölgelerdeki Masmûdeliler'i yeteri kadar kendilerine bağlayamadılar. Ancak onların mahallî idarecilerin etrafında toplanmasını önleyip dinî şahsiyetlere yönelterek nüfuzları altında kalmalarını sağladılar. Filâlîler, Mevlây Reşid döneminde ilk defa Sûs ve Atlas bölgesini hâkimiyetleri altına aldılar. Sadece Tâzervâlt'ta Seyyidî Hişâm'ın kurduğu müstakil Masmûde emirliği, merkezi İlg olan bölgede XVIII. yüzyıl sonundan 1886'ya kadar hâkimiyetini sürdürdü. Bu tarihten itibaren Masmûdeliler'in adı kaybolmaya başladı. Kabilenin Fransız işgali sırasında Sultan Mevlây Hasan'ın ölümünün ardından doğuda bazı büyük aileler tarafından idare edildiği anlaşılmaktadır. Rif bölgesinin 1926 yılına kadar önce İspanyollar'a, ardından Fransızlar'a karşı bağımsızlık mücadelesi vermesi, yukarı Atlas Masmûdelileri'nin 1934-1935'te Fransız işgaline direnmesi bölge halkının bağımsızlığa düşkün olduğunu göstermektedir. Masmûde ismine günümüzde Fas'ın kuzeyinde Kasrûlkebîr civarında küçük bir kabile adı olarak rastlanmaktaysa da ülkenin güneyinde bu isim tamamen unutulmuştur.

İbn Haldûn, ziraat ve hayvancılık yaparak geçinen ve küçük köylerde taştan evlerde oturan Atlas Masmûdelileri'nin kale ve hisarlarından bahsetmektedir. Masmûdeliler'in yaşadığı günlük bölgelerde İbn Tûmert'in kabrinin bulunduğu Tinnemel dışı başka şehir bulunmamaktadır. Ovalarda ise Yûsuf b. Tâşfîn'in 454'te (1062) kurduğu Merakeş, kuzeyde Ağmat ve Nefis, güneyde İgli ve Tamarurt'un yanı sıra ikinci derecede öneme sahip kuzeyde Şafşâve (Şişâve), Afifan, doğuda Hâha ve Tadnast bulunmaktadır. Büyük ticaret yolları Ağmat'tan başlayıp Fas, Sicilmâse, Sûs, Benî Magûs ve İgli yurdunu geçerek buraya ulaşıyordu. Bölgenin belli başlı ürünleri ceviz, incir, nar, üzüm, erik, armut, portakal, zeytin ve bademdir. Masmûdeliler Hâha'daki ormanları oluşturan, bölgeye özgü "arkân" de-

nilen ağaçtan yağ üretiyor, demir, bakır ve gümüş madenlerini işletiyordu. Sûs bölgesinde ise şeker kamışından şeker üretimi yapıyordu. İbn Haldûn ayrıca İslâm'ın burada yayıldığı ilk asırdan itibaren Masmûde'nin dinlerine sıkı sıkıya bağlı olduğunu kaydeder. Masmûde kolundan İmam Mâlik'in *el-Muvaţta'*ının râvileri arasında bulunan Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî gibi çok sayıda önemli şahsiyet yetişmiş, bunlar Endülü's Emevî idaresinde rol oynamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şerîf el-İdrîsî, *La géographie d'Edrisi* (trc. P. A. Jaubert), Amsterdam 1975, s. 209-216; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 622; X, 81, 99, 569, 577, 583-584; İbn Haldûn, *Histoire des berbères* (trc. de Slane), Paris 1982, I, 169, 194; II, 124-135, 144-157, 161, 171, 259-261; R. Montagne, *Les berbères et le Makhzen dans le sud du Maroc*, Paris 1930, s. 26-30, 35, 37, 60-68, 186-189, 193-196, 208-216; J. Brignon v.dğr., *Histoire du Maroc*, Paris 1967, s. 58, 62, 76, 81-85, 102-103; Siddîk el-Arabî, *Kitâbü'l-Mağrib*, Beyrut 1404/1984, s. 75, 187, 221; İbrâhim Harekât, *Mağrib 'abre't-târih*, Dârülbeyzâ 1405/1984, I-III, tür.yer.; H. T. Norris, *The Arab Conquest of the Western Sahara*, Beyrut 1986, s. 156, 243, 245; J. M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge 1987, s. 13, 80, 87, 89-90, 93-95; Abdülvahid Dhanûn Tâha, *The Muslim Conquest and Settlement of North Africa and Spain*, London 1989, s. 22, 26-29, 76, 169-173; V. Lagardere, *Les almoravides*, Paris 1989, s. 26-28, 41, 68-74; G. Marçais, *La Berbérie musulmane et l'orient au moyen âge*, Paris 1991, s. 40, 126-128, 232-234, 253, 267-269; Hüseyin Münis, *Târîhu'l-Mağrib ve haðaratüh*, Beyrut 1412/1992, II/2-3, s. 44, 58, 76-78, 88, 101, 236; T. K. Park, "Masmûda", *Historical Dictionary of Morocco*, London 1996, s. 147; G. S. Colin, "Masmûde", *IA*, VII, 351-356; a.mlf., "Maşmûda", *EI*² (Fr.), VI, 730-733; Hakkı Dursun Yıldız, "Berberîler", *DA*, V, 479-483; Muhammed Razûk, "Hafsîler", a.e., XV, 125-128; Arif Aytekin, "İbn Tûmert", a.e., XX, 425-427.

AHMET KAVAS

MASNÜ

(bk. MEVZÜ).

MASONLUK

Dünyanın en yaygın ve kısmen gizli loca örgütlenmesi, Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Topluluğu'nun öğreti ve uygulamaları.

Mason kelimesi Fransızca "duvar ustası" anlamındaki maçon'dan gelir; masonlara farmason veya franmason da (franc maçon : serbest duvarcı) denir. Masonluğun son iki yüzyıllık geçmişi genel olarak